

Prof. dr hab. Czesław Bywalec
Prof. em. Uniwersytetu Ekonomicznego
w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr Agnieszki Tekień pt.: *Atrybuty i cena produktu spożywczego a wybory konsumentów*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB, Warszawa 2022, wydruk komputerowy, s.150.

1. Geneza i ranga problematyki będącej przedmiotem rozprawy

Podjęte przez panią mgr Agnieszkę Tekień badania nad zachowaniami konsumentów na rynku żywnościowym są bardzo ważne zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia i stanowią próbę rozwiązania oryginalnego problemu badawczego.

Przyspieszony i długotrwały po II wojnie światowej rozwój gospodarczy w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej zaowocował szybkim wzrostem konsumpcji, jej umasowieniem i demokratyzacją. Na rynkach pojawiła się, i nieustannie przyrasta, ogromna ilość nowych produktów, zaspokajających te same potrzeby a różniących się tylko nieznacznie, często trudno dostrzegalnymi detalami. Sprawia to m.in., że konsumentowi coraz trudniej zachować się racjonalnie, a uchodzący zazwyczaj za przyjemność zakup towaru niejednokrotnie zamienia się w przeciwieństwo, swoistą udrękę wyboru. Komplikuje się również sytuacja po stronie podażowej. Współcześnie nie jest już problemem – jak niegdyś - wyprodukowanie towaru, lecz jego zbyt, tj. znalezienie nabywcy/konsumenta. Współczesny producent wraz z wytworzeniem produktu musi równocześnie „wytworzyć” jego konsumenta. Jeśli to mu się nie uda, to taka produkcja jest chybiona. W tej sytuacji diametralnie zmienia się cała logika produkcji, w tym także struktura jej kosztów. Coraz większy udział w nich mają wydatki na pozyskanie klienta, a w szczególności wydatki na badania rynku, badania preferencji i zachowań konsumentów. W tym ostatnim przypadku chodzi przede wszystkim o poznanie ich potrzeb, możliwości nabywczych i motywów zakupowych. Taka wiedza staje się niezbędna w kształtowaniu oferty

produktowej wytwórców i ostatecznie przekłada się na ich zachowania produkcyjne oraz rynkowe.

Recenzowana rozprawa doktorska p. mgr Agnieszki Tekień wpisuje się właśnie w zaanonsowane powyżej zjawiska i tendencje. Z tego względu wybór tematu dysertacji oraz sformułowanie jego tytułu uznaję za trafne, co sprawia, że jest ona znaczącym przyczynkiem do rozpoznania rynku i konsumpcji w naszym kraju.

W analizie i ocenie recenzowanej rozprawy doktorskiej kieruję się przede wszystkim kryteriami zapisanymi w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2018 r., poz.1668) oraz w *Uchwale nr 25/2019 z dnia 23.09.2019 r. Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB - Załącznik nr 1*. Przyjmuję, że wszystkie podane w rozprawie informacje są prawdziwe, a przedstawione przez doktorantkę badania empiryczne zostały przeprowadzone w sposób rzetelny i tak też zostały opisane.

2. Cel badawczy, hipotezy i konstrukcja rozprawy

Doktorantka formułuje cel główny dysertacji oraz trzy cele szczegółowe. Za cel główny uznała (s.14-15): *„...zdiagnozowanie istoty i uwarunkowań zmian, jakie nastąpiły w wyborach zakupowych żywności w ciągu pierwszych kilkunastu lat po ważnym wydarzeniu, jakim było wstąpienie Polski do Unii Europejskiej”*. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez dwukrotne (w roku 2013 i 2019) zbadanie zachowań zakupowych osób wchodzących do reprezentacyjnej próby polskich konsumentów na rynku dwóch produktów żywnościowych. tj. jogurtu naturalnego oraz szynki. W ramach realizacji celu głównego autorka wyeksponowała trzy szczegółowe zadania badawcze, doprecyzowujące cel główny.

Pochodną przyjętego celu dysertacji jest główna hipoteza badawcza. Sformułowana jest następująco (s.15): *„ Zmiany makroekonomiczne w Polsce charakterystyczne dla okresu poakcesyjnego skutkujące przemianami w obszarze wskaźników mikroekonomicznych, a w tym siły nabywczej konsumentów, spowodowały modyfikacje w zakresie czynników decydujących o zakupie produktów żywnościowych, powodując spadek znaczenia ceny, a wzrost znaczenia determinant pozacenowych”*. Hipotezę tę uzupełniają cztery hipotezy szczegółowe, odnoszące się do konkretnych wątków badań.

Realizacji celu badawczego i weryfikacji hipotez podporządkowana jest konstrukcja rozprawy. Rozprawa jest podzielona na 6 rozdziałów, a te z kolei na podrozdziały. Można wyróżnić w niej trzy elementy: 1 - rozważania o charakterze teoretycznym (r. I i II), 2 - rozważania natury metodycznej (r. III); 3 - analiza empiryczna, czyli opis i interpretacja wyników badań ankietowych (r. IV, V i VI).

Przyjęte cele i hipotezy badawcze oraz konstrukcję pracy uznaję za właściwe, są one ze sobą merytorycznie oraz formalnie powiązane, co sprawia, że układają się w spójną logicznie całość, którą jest tekst dysertacji.

3. Metodyka realizacji zadania badawczego i wyniki weryfikacji hipotez

W naukach społecznych metodyka badań jest z reguły kwestią indywidualnego wyboru autora, oczywiście w ramach pewnych, ogólnych procedur i reguł postępowania badawczego. Wynika to przede wszystkim ze skomplikowanej, wieloelementowej natury nauk społecznych. Dlatego też oceny metodyki badań społecznych prawie nigdy nie powinny być kategoryczne, jednoznaczne, wymagana jest spora doza tolerancji. Ostatecznym kryterium oceny zastosowanej konkretnej procedury badawczej są merytoryczne rezultaty badań, tj. poczynione konkluzje, ich odniesienie do wyników innych badań, teorii itp., oraz, ale nie zawsze, ich przydatność aplikacyjna.

Nie podejmując dokładniejszej prezentacji i oceny metodyki badawczej zastosowanej przez p. Agnieszkę Tekień, stwierdzam – szczególnie po lekturze rozdziału III, a także szczegółowych uwag w rozdziałach IV i V – że jest ona właściwa i dobrze służy realizacji przejętych celów oraz weryfikacji hipotez.

W oparciu o analizy empiryczne w rozdziałach IV i V, w następnym – ostatnim rozdziale (VI) autorka dokonuje podsumowania wyników badań i odnosi je do przyjętych celów oraz hipotez. Cel główny oraz cele szczegółowe zostały satysfakcjonująco zrealizowane. Hipotezę główną zweryfikowano pozytywnie, natomiast z czterech hipotez szczegółowych trzy zostały w pełni potwierdzone a jedna częściowo.

4. Ocena rozprawy

Wyrażone wyżej opinie o rozprawie p. mgr Agnieszki Tekień – jej temacie, celu, hipotezach, procedurze badawczej i konstrukcji - wskazują, że spełnia ona określone prawnie i zwyczajowo wymogi dysertacji doktorskiej. Ograniczenie się tylko do takich formalnych, wynikających z konwencji recenzyjnych, sformułowań nie

odzwierciedlałoby jednak szczególnych, indywidualnych cech tej pracy. Zaliczam do nich:

1. Wysoki poziom rozważań teoretycznych dotyczących kwestii zachowań konsumenta zarówno na rynku jak i w gospodarstwie domowym, a także ich determinant. Lektura rozdziałów I i II oraz niektórych fragmentów pozostałych rozdziałów wskazuje na szeroką i pogłębioną wiedzę autorki w tej dziedzinie, i to nie tylko w odniesieniu do warunków polskich.
2. Poprawność metodyczną i umiejętność logicznej – dedukcyjnej i indukcyjnej - analizy, w tym szczególnie równoczesnego kojarzenia i wykorzystania dla formułowania swoich opinii różnych metod oraz źródeł informacji.
3. Przeprowadzenie własnych badań ankietowych na reprezentatywnej dla ogółu polskich konsumentów próbie losowej: w 2013 roku - 1000 osób oraz w roku 2019 - 400 osób. Wyniki tych badań i ich – zgodnie z przyjętą metodą - bardzo rzetelna analiza stanowią oryginalną wartość dodaną do wiedzy o rynku i konsumpcji w Polsce. Uznaję je za najważniejszy element oraz walor rozprawy doktorskiej i oryginalny wkład jej autorki do badań rynku i konsumpcji.
4. Redakcję oraz język wykładu. Praca jest starannie zredagowana. W szczególności wyróżnić należy język rozprawy i w ogóle konwencję pisarską. Jest to język profesjonalny, ale zarazem prosty i zwięzły, co znakomicie ułatwia lekturę rozprawy i percepcję jej treści. Na pochwałę zasługuje także strona graficzna rozprawy, tj. prezentacje materiału empirycznego i wyników analiz empirycznych w postaci przejrzystych tabel, rysunków, schematów oraz ich opisów.
5. Twórcze wykorzystanie obszernej literatury przedmiotu (150 pozycji) oraz innych źródeł (5 pozycji). Wśród cytowanych prac są liczne publikacje zagraniczne. Dla egzemplifikacji niektórych wątków tematycznych sięga autorka także do źródeł statystycznych z różnych dyscyplin (gł. demografii i ekonomii) i umiejętnie je wkomponowuje w swoje analizy.

Obowiązkiem recenzenta jest, aby oprócz zalet zwrócił także uwagę na słabsze strony dysertacji. W tym przypadku sprawa się nieco komplikuje. Jeżeli bowiem za kryterium oceny przyjmie się obowiązujące u nas prawnie i zwyczajowo standardy rozpraw doktorskich, to w recenzowanej rozprawie p. mgr Agnieszki Tekień trudno jest dostrzec jakieś niedostatki merytoryczne, metodyczne czy językowo-redakcyjne. Drobne uchybienia, budzące niekiedy wątpliwości opinie, czy sporadyczne usterki językowe i redakcyjne (gł. tzw. literówki) w żadnym stopniu nie umniejszają

wymienionych wyżej zalet recenzowanej rozprawy. Jest ona bez wątpienia wyróżniającą się pracą naukową, co świadczy o dużej wiedzy profesjonalnej, dobrym warsztacie badawczym oraz umiejętnościach pisarskich i pracowitości jej autorki.

5. Ocena końcowa i wnioski

Wysokie walory merytoryczne i metodyczne rozprawy *Atrybuty i cena produktu spożywczego a wybory konsumentów*, komunikatywny język wykładu oraz staranna redakcja tekstu sprawiają, że można ją uznać – i to z nawiązką – za dysertację doktorską. Odpowiada ona kryteriom i warunkom stawianym rozprawom doktorskim wyrażonym w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2018 r., poz.1668). **W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie p. mgr Agnieszki Tekień do publicznej obrony swej rozprawy doktorskiej.**

Z powyższych powodów postuluję także, aby – po pomyślnej publicznej obronie - Rada Naukowa Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB wystąpiła do odpowiednich instytucji z wnioskiem o nagrodzenie recenzowanej dysertacji. Wskazane byłoby również jej opublikowanie, jeśli nie całości jako rozprawy zwartej, to przynajmniej jej ważniejszych fragmentów w czasopismach naukowych.

Łódź 03.06.2022.

